

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ

У статті розкриваються поняття «правові засади підприємницької діяльності» та «правовий механізм державного регулювання підприємницької діяльності», проаналізовані теоретичні підходи щодо їх тлумачення.

Ключові слова: правові засади підприємницької діяльності, державне регулювання підприємницької діяльності, дозвільна система у сфері господарювання, ліцензування.

Постановка проблеми. Взаємодія держави і господарюючих суб'єктів у сфері господарювання полягає в комплексному застосуванні правових, адміністративних, економічних та пропагандистських методів для створення умов ефективної діяльності останніх і досягнення оптимального рівня економічного і соціального розвитку суспільства. Комплекс вказаних методів, повинен розглядатися в якості єдиного економіко-правового механізму державного регулювання господарської діяльності. У даний час відсутня як чітко сформульована методологічна основа правового закріплення та систематизації засобів, які притаманні відповідним методам управлінського впливу на господарську діяльність, так і методика їх застосування з прогнозованістю ефективності в цілях розвитку соціально-економічної розвитку країни.

Стан дослідження. Вагомий внесок у формування теоретично-методологічних і практичних аспектів забезпечення соціально-економічного розвитку країни на основі державного регулювання господарської діяльності внесли такі провідні вчені, як: О. Барановський, О. Вінник, З. Герасимчук, С. Глібоко, О. Дзюблюк, П. Єгорова, Д. Задихайло, І. Камінська, М. Карлін, М. Козоріз, Н. Краснокутська, М. Лукінська, І. Луніна, Б. Луців, І. Лютий, В. Мамутов, С. Науменкова, Л. Пейкова, О. Подцерковний, С. Рогачов, Е. Терещенко, В. Устименко, Л. Федулова, В. Ходаківська, С. Шумська, В. Щербина, і багато інших.

Увага зазначених вище науковців торкається здебільшого теоретичних аспектів соціально-економічного розвитку країни, його фінансового, особливого інвестиційного забезпечення, участі інститутів фінансового ринку в акумулюванні та перерозподілі

фінансових інвестиційних ресурсів на основі державного регулювання інвестиційної діяльності.

Метою цієї статті є дослідження та аналіз методології формування правових засади підприємницької діяльності та правового механізму державного регулювання підприємницької діяльності.

Виклад основного матеріалу. Слово «засада» в сучасній українській мові тлумачать як основа чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь; вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки; спосіб, метод здійснення чогось [1]. Засада – це достатня і (або) необхідна умова для чого-небудь: буття, пізнання, думки, діяльності. Таким чином, категорія “засада” характеризує визначальність, основоположність, загальнотеоретичну важливість досліджуваного явища.

Категорія «засада» (засади) вживається в Конституції України та низці законів України («Про Конституційний Суд України», «Про засади запобігання корупції», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про засади державної мовної політики»), але вичерпне тлумачення його в жодному акті не подається.

Наприклад, у ст. 2 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року № 2136-VIII зазначається, що Конституційний Суд здійснює свою діяльність на засадах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, відкритості, повного і всебічного розгляду справ, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків. У Законі України «Про засади

внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року № 2411-VI вказано, що «засади внутрішньої і зовнішньої політики визначають принципи та пріоритети державної політики у відповідних сферах», а Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 року № 5207-VI визначає «організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації». Інший Закон «Про засади запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII визначає «...правові та організаційні засади функціонування системи запобігання корупції в Україні». Законом «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11 вересня 2003 року № 1160-IV встановлено «...правові та організаційні засади реалізації державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності».

Законодавець часто ототожнює категорії «засади» і «основи». Зокрема, у Законі України «Про Національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII до засад національної безпеки України законодавець відносить правову основу і принципи. В Законі України «Про основи національної безпеки України» від 16 вересня 2003 року (який втратив чинність) вказується, що він «визначає основні засади державної політики». Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» 26 листопада 2015 року визначає правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку науково-технічної сфери; правові, економічні, соціальні та організаційні засади містобудівної діяльності закріплено у Законі України «Про регулювання містобудівної діяльності» 17 лютого 2011 року № 3038-VI.

М. Цвік та В. Ткаченко, розмірковуючи про принципи права, визначили їх, як вихідні керівні засади, відправні установлення, що виражають сутність права і впливають із ідей справедливості й свободи, а також визначають загальну спрямованість і найістотніші риси чинної правової системи [2]. Таким чином, слово «засада» законодавець використовує як правову категорію у значенні основи чогось; головного, на чому ґрунтується, базується що-небудь; правило поведінки.

Необхідно зазначити про відсутність однозначного підходу в тлумаченні поняття «правові засади» серед науковців. Так, О. Якимець правові засади визначає як сутність змісту нормативного регулювання правовідносин. Правові засади – це правова основа, джерело, на ґрунті якого будуються різні види діяльності [3]. Отже, на його думку, правові засади це система нормативно-правового забезпечення, яке є основою правового регулювання.

Д. Заброта, аналізуючи поняття «адміністративно-правові засади», приходять до висновку, що це сукупність закріплених у нормах адміністративного

права параметрів (характеристик) суспільного явища та правовідносин, що потребують урегулювання за допомогою адміністративно-правових засобів. У змісті адміністративно-правових засад пропонується виокремлювати категоріальний; нормативний; інституційний; інструментально-технологічний елементи [4].

Н. С. Панова наголошує, що аналіз поняття адміністративно-правових засад розвитку державного управління в Україні дозволяє охарактеризувати їх як сукупність адміністративно-правових норм, які визначають основні цінності, принципи, завдання, форми та методи розвитку нормотворчої і розпорядчої діяльності органів виконавчої влади [5].

Визначаючи сутність адміністративно-правових засад діяльності адміністративних судів, Е. О. Шевченко звертає увагу на такі моменти: адміністративно-правові засади є засобом включення адміністративного суду до сфери права, умовою легітимізації його діяльності, завдяки закріпленню його характеристики як: державний орган, суб'єкт адміністративного права, суб'єкт адміністративно-правових відносин; змістом адміністративно – правових засад діяльності адміністративного суду є його правовий статус, який повинен бути закріплений законодавством України [6. с. 160–170].

К. А. Струсь пропонує категорію «правові основи» розглядати через їх елементи, до яких відносять: науково обґрунтоване моделювання прогресивних моделей соціального розвитку суспільних відносин, орієнтованих на створення умов для повної життєвої самореалізації та задоволення інтересів суспільства, індивідів та їх колективних утворень; закріплення системи нормативно-правових актів, що регламентують відповідні відносини; визначення керівних начал, ідей, на які слід орієнтуватися при побудові механізму правового регулювання; відображення прогнозованого результату правового впливу; закріплення інструментів (настанов) і діянь (технологій), за допомогою яких забезпечується досягнення прогнозованого результату [7. с. 80–83].

На основі зазначеного робимо висновок про те, що дослідники по-різному підходять до питання тлумачення поняття «правових засад». Наукові точки зору зводяться до двох груп:

– ототожнення правових засад із принципами, застосовуючи їх як синоніми;

– визначення правових засад як сукупність нормативно-правових актів, положеннями яких визначаються ключові параметри та юридично значущі властивості того чи іншого питання. При цьому сутність правових засад безпосередньо визначається посиланням на законодавство, що складає основу регулювання тих чи інших суспільних відносин.

Правові засади є засобом визначення (закріплення) правових параметрів (порядку) здійснення підприємництва. Правові засади повинні характеризувати (визначати) відносини у сфері господарювання.

Ч.1. ст. 42 Конституції України закріплюється право кожного на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Стаття 92 Конституції України закріплює, що тільки законами визначаються правові засади і гарантії підприємництва.

Одним із видів господарських відносин є організаційно-господарські. Під організаційно-господарськими відносинами у Господарському кодексі України розуміються відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю (ч.6 ст.3 ГК України). Стаття 12 цього кодексу закріплює право держави для реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм і програм економічного і соціального розвитку застосовувати різноманітні засоби і механізми регулювання господарської діяльності.

Основними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання є: державне замовлення; ліцензування, патентування і квотування; технічне регулювання; застосування нормативів та лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій.

Умови, обсяги, сфери та порядок застосування окремих видів засобів державного регулювання господарської діяльності, зокрема, визначаються Законами України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» 6 вересня 2005 року № 2806-IV, «Про ліцензування видів господарської діяльності» 2 березня 2015 року № 222-VIII.

Дозвільна система у сфері господарської діяльності, це сукупність урегульованих законодавством відносин, які виникають між дозвільними органами, адміністраторами та суб'єктами господарювання у зв'язку з видачею документів дозвільного характеру, переоформленням, анулюванням документів дозвільного характеру. Дозвільні органи – суб'єкти надання адміністративних послуг, їх посадові особи, уповноважені відповідно до закону видавати документи дозвільного характеру. Відповідно до ч.3 ст. 1 Закону України «Про адміністративні послуги» суб'єкт надання адміністративної послуги - орган виконавчої влади, інший державний орган, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування, їх посадові особи, державний реєстратор, суб'єкт державної реєстрації, уповноважені відповідно до закону надавати адміністративні послуги.

Відповідно до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» ліцензія, це запис у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань про рішення органу ліцензування щодо наявності у суб'єкта господарювання права на провадження визначеного ним виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню. Орган ліцензування – орган виконавчої влади, визначений Кабінетом Міністрів України, або уповноважений законом державний колегіальний орган.

Таким чином, застосовуючи засоби регулюючого впливу, держава в особі уповноважених на то її органів вступає в організаційно-господарські відносини з суб'єктами господарювання. Статтею 19 Конституції України визначено, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Отже, види державного регулювання господарської діяльності, компетенція органів державної влади в сфері дозвільної системи, види діяльності, що підлягають ліцензуванню, перелік документів дозвільного характеру повинні визначитися законом.

Гарантії підприємництва (фр. *garantie* — порука, умова, забезпечувати що-небудь) це система умов і засобів, юридичних механізмів забезпечення належної реалізації визначених Конституцією та законами України суб'єктивних прав та законних інтересів суб'єктів господарювання, способи їх реалізації, а також засоби забезпечення законності і охорони правопорядку в сфері господарювання. Гарантії підприємництва можна поділити на економічні та правові. Виходячи з положень Конституції України, всі гарантії знайшли своє правове закріплення і відображення в юридичних засобах і способах гарантування, забезпечення реалізації й захисту суб'єктивних прав та законних інтересів суб'єктів господарювання.

Основні економічні гарантії прав підприємців визначені ст. 47 Господарського кодексу України і деталізовані в спеціальних законах. Держава гарантує усім підприємцям, незалежно від обраних ними організаційних форм підприємницької діяльності, рівні права та рівні можливості для залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів. Забезпечення підприємця матеріально-технічними та іншими ресурсами, що централізовано розподіляються державою, здійснюється з метою виконання

підприємцем поставок, робіт чи послуг для пріоритетних державних потреб.

Держава гарантує недоторканність майна і забезпечує захист майнових прав підприємця. Вилучення державою або органами місцевого самоврядування у підприємця основних і оборотних фондів, іншого майна допускається відповідно до статті 41 Конституції України на підставах і в порядку, передбачених законом. Збитки, завдані підприємцю внаслідок порушення громадянами чи юридичними особами, органами державної влади чи органами місцевого самоврядування його майнових прав, відшкодовуються підприємцю відповідно до цього Кодексу та інших законів.

Підприємець або громадянин, який працює у підприємця по найму, у передбачених законом випадках може бути залучений до виконання в робочий час державних або громадських обов'язків, з відшкодуванням підприємцю відповідних збитків органом, який приймає таке рішення. Спори про відшкодування збитків вирішуються судом.

Юридичні гарантії підприємництва, визначені Конституцією України та законами необхідно поділити на:

- гарантії державного захисту;
- судові гарантії (право на звернення до суду);
- гарантії захисту прав людини Уповноваженим Верховної Ради України;
- гарантії самозахисту.

Висновки. Правові засади є засобом визначення (закріплення) правових параметрів (порядку) здій-

снення підприємництва. Вони повинні характеризувати (визначати) відносини у сфері господарювання. П.8 ч.1 ст. 92 Конституції України необхідно тлумачити, що виключно закони України, як нормативні акти, що мають найвищу юридичну силу, є основою правового регулювання підприємництва, положеннями яких визначаються ключові (основні, базові) положення, визначають систему нормативно-правових актів регулювання підприємницької діяльності.

П.8 ч.1 ст. 92 Конституції України необхідно тлумачити в системному зв'язку з іншими положеннями Конституції України, які закріплюють, що виключно Законами України визначаються: 1) права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод; основні обов'язки громадянина; засади використання природних ресурсів, виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу, освоєння космічного простору, організації та експлуатації енергосистем, транспорту і зв'язку; правовий режим власності; правила конкуренції та норми антимонопольного регулювання; засади зовнішньоекономічної діяльності, митної справи; організація і діяльність органів виконавчої влади; набуття і реалізація громадянами, юридичними особами та державою права на землю; набуття права приватної власності; права громадян користуватися об'єктами державної та комунальної власності. Обмеження, заборони на здійснення підприємницької діяльності, засоби державного регулювання та компетенція органів державної влади на їх застосування визначаються тільки законами України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2009. 1736 с.
2. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. За ред. М. Цвіка, В. Ткаченка, О. Петришина. Харків. Право, 2002. 432 с.
3. Якимець О. Правові засади використання науково-технічних засобів у цивільному процесі. URL: https://www.naiaiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik//2002_2/
4. Заброра Д. Адміністративно-правові засади: сутність та зміст категорії. *Адміністративне право і процес*. № 2(4). 2013. URL: applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/item/download
5. Панова Н. С. Адміністративно-правові засади розвитку державного управління в сучасній Україні : дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2008. 220 с.
6. Шевченко Е. О. Системність закріплення адміністративно – правових засад діяльності адміністративних судів як чинник ефективності діяльності цього органу держави. *Вісник Запорізького національного ун-ту : Юридичні науки*. 2010. № 4. С. 160–170.
7. Струсь К. А. Категория «правовые основы»: переход от абстрактного к конкретному. *Вектор науки Тольяттинского государственного ун-та. Серия: Юридические науки*. 2011. №3. С. 80–83.

REFERENCES

1. Velykyi tлумачnyi slovnyk suchasnoi ukrainiskoi movy (z dod., dopov. ta SD) (Busel V.T. Ed.) (2009). Kyiv; Irpin: VTF “Perun” [in Ukrainian]

2. Zahalna teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk dlia studentiv yurydychnykh spetsialnosti vyshchyykh navchalnykh zakladiv. (Tsvik M., Tkachenko V., Petryshyn O. Eds.) (2002). Kharkiv. Pravo [in Ukrainian]
3. Yakymets O. Pravovi zasady vykorystannia naukovo-tekhnichnykh zasobiv u tsyvilnomu protsesi. URL: https://www.naiu.kiev.ua/tslc/pages/biblio/visnik//2002_2/ [in Ukrainian]
4. Zabroda D. (2013) Administratyvno-pravovi zasady: sutnist ta zmist katehorii. *Administratyvne pravo i protses – Administrative Law and Process*, # 2(4). URL: aplaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/item/download [in Ukrainian]
5. Panova N. S. (2008) Administratyvno-pravovi zasady rozvytku derzhavnoho upravlinnia v suchasni Ukraini. *Candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian]
6. Shevchenko E. O. (2010) Systemnist zakriplennia administratyvno – pravovykh zasad diialnosti administratyvnykh sudiv yak chynnyk efektyvnosti diialnosti tsoho orhanu derzhavy. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho un-tu: Yurydychni nauky - Bulletin of Zaporizhzhya National University: Law*, 4, 160–170 [in Ukrainian]
7. Strus K. A. (2011) Katehoryia «pravovye osnovy : perekhod ot abstraktnoho k konkretnomu. *Vektor nauky Toliatynskoho hosudarstvennoho un-ta. Seryia: Yurydycheskye nauky – Vector of science of Togliatti State University. Series: Law*, 3, 80–83 [in Russian]

БОЙЧУК Р. П.

кандидат юридических наук, доцент, ведущий научный сотрудник НИИ правового обеспечения инновационного развития Национальной академии правовых наук Украины

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ

В статье раскрываются понятия «правовые основы предпринимательской деятельности» и «правовой механизм государственного регулирования предпринимательской деятельности», проанализированы теоретические подходы к их толкованию.

Ключевые слова: правовые основы предпринимательской деятельности, государственное регулирование предпринимательской деятельности, разрешительная система в сфере хозяйствования, лицензирование.

BOYCHUK R. P.

PhD, Leading Researcher of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine

LEGAL PRINCIPLES OF STATE REGULATION OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY: FORMATION PROBLEMS

Problem setting. The interaction of the state and business entities in the sphere of management consists in the complex application of legal, administrative, economic and propaganda methods to create the conditions for effective activity of the latter and achieve the optimum level of economic and social development of society. The complex of these methods should be considered as only economic and legal mechanism of state regulation of economic activity. At present, there is no clearly defined methodological basis for the legal fixing and systematization of the means inherent in the appropriate methods of managerial influence on economic activity, and the method of their application with predictability of efficiency in order to develop the socio-economic development of the country.

Analysis of recent researches and publications. Such leading scientists as: D. Zadyhaylo, V. Mamutov, O. Podtserkovny, S. Hlibko, V. Ustimenko, V. Shcherbyna, O. Vinnik, M. Lukinskaya and many others made a significant contribution to the formation of theoretical, methodological and practical aspects of ensuring the socio-economic development of the country on the basis of state regulation of economic activity.

Target of research. The purpose of this article is to research and analyze the methodology of forming the legal foundations of business activity and the legal mechanism of state regulation of business activity. It is emphasized that by applying the means of regulatory influence, the state enters into organizational and economic relations with economic entities in the person of its authorized bodies.

Conclusions and prospects for the development. It is proved that legal principles are instrumentality of determining (fixing) the legal parameters (order) of business. They should characterize (define) relations in the sphere of management. Sec. 8 of Part 1 of Art. 92 of the Constitution of Ukraine it is necessary to interpret that exclusively the laws of Ukraine, as the normative acts with the highest legal force, are the basis of legal regulation of entrepreneurship, the provisions of which define the key provisions, determine the system of legal acts regulating business activity.

Keywords: legal principles of entrepreneurial activity, state regulation of entrepreneurial activity, business permit system, licensing.